

Како, у ствари, могу молити Абди-пашу да дозволи турским Васојевићима да постану црногорски поданици? То је један немогући захтјев, па када би паша то и хтио, он нема овлашћење да на то пристане. Много васојевићких фамилија је већ емигрирало у Црну Гору, а да ни од кога нијесу тражиле одобрење. Потписници петиције то могу такође учинити.

За мене, као што сам то рекао вашој Свјетлости, најмудрији став који сада треба да заузму доњи Васојевићи јесте да се потчине Абди-пашци, који ће их примити у добрим условима и оставиће им, у то сам сигуран, њихову унутрашњу организацију. Тражити друго чини ми се да је немогуће. По садашњим законима Турске страни поданици не могу посједовати земљу на отоманској територији. . .

Разговарао сам дуго са Новом и његовим друговима и савјетовао сам им да нађу пашу и потчине му се, напомињући им да увијек има времена да емигрирају, ако им не буде право. Изгледа да су били сагласни са оним што сам им рекао, али нијесу ништа хтјели да раде без нашег консултовања. Ја их, дакле, враћам Вашој Свјетлости, која ће разумјети, у то не сумњам, да је у њеном интересу, као и ових несрећника, да се труде да дођу до доброг споразума са Турцима. Када се буду потчинили, надам се да ће моћи да им се врати оно што им је било одузето¹⁰.

Као што се види, молба доњих Васојевића је оцијењена као нереална и није добила потребну подршку од француског конзула у Скадру, који је онда на локалне турске власти вршио врло јак утицај. Ипак се француска дипломатија заузимала да се поправи положај Васојевића. Тако је министар спољних послова писао француском амбасадору у Цариграду да интервенише код отоманске владе да се пронађу и ослободе жене и дјеца Васојевића који су били продати на пијацама Плава и Гусиња последице догађаја код Велике.¹¹

Молба Васојевића није била прихваћена, али захваљујући разним интервенцијама није дошло ни до планиране експедиције Абди-паше на Васојевиће.

Др Димо Вујовић

ДАТУМ НАСТАНКА ФОЧАНСКИХ ПРОПИСА

Почетком 1942. године народноослободилачка борба почиње у већој мјери попримати карактер народне револуције. На ослобођеној територији источне Босне, Херцеговине, Црне Горе и Санџака, захваљујући политичком раду КПЈ, платформа ослободилачког покрета постаје шира и масовнија. У вези с тим појачан је процес изградње народне власти. Мрежа народноослободилач-

¹⁰ Исто, фол. 348, Скадар, 29. октобра 1860, Екар — књазу Николи.

¹¹ Исто, фол. 369. Париз, 14. новембра 1860, Мин. сп. послова — Екару.

ких одбора, од сеоских, општинских до средњих, увелико се проширила на ослобођеној територији. С обзиром на такав развој догађаја, народноослободилачки одбори добијају још веће задатке, саображавајући свој рад новим условима народноослободилачког покрета.

Проширени задаци из рада народноослободилачких одбора и искуство стечено у дотадашњој пракси наметали су потребу санкционисања те праксе и издавања званичних докумената о њиховом раду. У вези с тим врховни командант НОП и ДВ Југославије Јосип Броз Тито почетком јануара 1942. године пише покрајинском и војном руководству у Хрватској о компетенцији и раду народноослободилачких одбора и војнотериторијалних органа, па наглашава да је потребно издати општа правила за рад народноослободилачких одбора:

... „Пошто сада ми немамо времена, на овај ваш циркулар одговорићемо у сљедећем писму подробније и изградити правила о дужности нар. осл. одбора“.¹

Значи да су ЦК КПЈ и Врховни штаб имали у плану издавање општих прописа о раду народноослободилачких одбора, али су били опријечени непријатељском офанзивом средином јануара 1942. године. Реализацији тога плана приступиће тек по доласку у слободну Фочу крајем јануара, тј. почетком фебруара 1942. године.

Још у 1941. години било је званичних упутстава о раду народноослободилачких одбора, али су она била углавном локалног карактера. Истина, у првом броју ужичке „Борбе“, органа КПЈ, од 19. октобра 1941. године објављен је чланак Едварда Кардеља под насловом „Народноослободилачки одбори морају постати истински привремени носиоци народне власти“, у коме се дају најосновнија објашњења о карактеру, функцији и раду НОО. Овај докуменат, међутим, није имао званични карактер. Схвативши потребу за издавањем званичног документа о раду народноослободилачких одбора, Врховни штаб је тај посао повјерио Моши Пијаде, који је већ у фебруару 1942. године издао упутства за организацију и објашњења за рад народноослободилачких одбора:

1. „Задаци и устројство народноослободилачких одбора“.
2. „Објашњења и упутства за рад народноослободилачких одбора у ослобођеним крајевима“.²

Ова два документа позната су у правној и историјској науци под називом *Фочански прописи* који су важили за цијелу ослобођену територију Југославије. С обзиром на перспективу народног устанка, *Прописи* полазе од тога да ће се устанак још више

¹ Зборник, том V, књига 3, док. 1.

² Зборник, том II, књига 2, док. 198.

распламсати. У вези с тим ослободиће се још већа територија, па је народноослободилачким одборима потребно дати пуну основу функционисања и те функције санкционисати одређеним документом. Тај елменат законитости ојачаће рад народноослободилачких одбора, а народ ће видјети да су то органи будуће демократске државе. Дакле, путем законитости, народноослободилачки одбори добијају и елеменат државности. Можемо рећи да је то основни смисао доношења Фочанских прописа.

Да ли су „Задаци и устројство НОО“ и „Објашњења и упутства за рад НОО“ настала у приближно истом времену, односно који је од ових докумената прије настао?

Садржај и карактер првога документа „гдје су изнијета основна начела (подвукао С. М.) за дјелатност (тих) органа народне власти у току народног устанка“, како се то каже у њему, упућују на закључак да је он настао макар неколико дана прије другог документа, који је имао задатак да чланове НОО изближе упозна са њиховим правима и дужностима. Он дакле садржи објашњења неких ставова који нијесу били најбоље схваћени, с једне стране зато што је у питању карактер власти која је први пут у рукама народа, а с друге стране зато што су у њеним органима „већином сељаци који први пут узимају власт у своје руке“. Због револуционарне новине коју су представљали НОО, односно младости и неискуству већег броја њихових чланова, требало је, дакле, интервенисати објашњењима.

У правној и историјској науци спорно је питање око датума настанка *Фочанских прописа*. С обзиром на то да се поједине одлуке изнијете у њима подређују одлукама других упутстава насталих у каснијем временском периоду, а у вези су са народноослободилачким одборима и њиховим радом, потребно је утврдити датум њиховог доношења.

Др Љубица Кандић, која се бавила овим питањем, у чланку „Фочански прописи и пракса нар. осл. одбора“ пише:

„Треба истаћи да су НОО већ у току фебруара 1942. почели да раде по упутствима која је дао НОО за Црну Гору и Боку (22). Ако се има у виду да је упутство за Црну Гору и Боку о задацима НОО издато пре фочанских прописа и да је примењивано одмах после издавања, неће бити тешко да констатујемо да су неке компетенције НОО биле шире него у фочанским прописима. Према томе и пракса која се стварала на основу ових упутстава била је разноврснија“.³

Према наведеном цитату Фочански прописи настали су послије Упутства НОО за Црну Гору и Боку од 16. фебруара 1942. године. Напомена (22) односи се на Упутство Среског НОО Цетиње од фебруара 1942. године о раду и задацима општинских

³ Кандић др Љубица: „Фочански прописи и пракса НОО“ (Анали Правног факултета у Београду“, бр. 4, 1961. године, стр. 523).

НОО, а које је издато послѣје Упутства НОО за Црну Гору и Боку од 16. II 1942. године, јер се у тексту на њега позива.

Др Леон Гершковић у „Хисторији народне власти“ на страни 98. наводи: „Ови прописи (мисли се на Упутство НОО за Црну Гору и Боку од 16. II 1942. — М. С.) иако су издани готово у исто вријеме кад „Фочански прописи“, ипак још нису под утицајем „Фочанских прописа“. То се види и по систематици ових прописа и по проблемима које обрађују“.⁴

На основу наведених примјера може се закључити да су *Фочански прописи* настали средином фебруара 1942. године и то до 19. фебруара, јер тада Моша Пијаде одлази из Фоче на Жабљак. Међутим, и на основу већ публикованих докумената ова поставка се не може одржати. У дијелу извјештаја штаба Дурмиторског НОП одреда од 4. фебруара 1942. године Главном штабу НОП одреда за Црну Гору и Боку поред осталог стоји:

„Добили смо 6 примјерака циркулара политкомима (политичким комесарима — М. С.) од СК КПЈ, 2 примјерка „КПЈ у данашњој народноослободилачкој борби“, 13 комада „Задаци и устројство НОО“ (подвукао М. С.), 7 комада „Штабовима одреда, Пролетерске бригаде... „потписане од друга Тита“.⁵

Овај извјештај је послат 4. фебруара 1942. године из Жабљака, гдје је било сједиште територијалног штаба Дурмиторског НОП одреда, Главном штабу НОП одреда за Црну Гору и Боку, а у њему недвосмислено стоји: „Добили смо... 13 комада „Задаци и устројство НОО“. Значи да су Фочански прописи настали прије 4. фебруара. А да бисмо још прецизније утврдили датум њиховог настанка морали бисмо се послужити неким другим упоредним анализама.

У вријеме настанка Фочанских прописа ЦК КПЈ и Врховни штаб НОП и ДВ Југославије налазили су се у Фочи. Већ је истакнуто да је 4. фебруара штаб Дурмиторског НОП одреда располагао са 13 комада „Задатака и устројства НОО“, који су му били упућени из Фоче. Претпоставимо да су због важности поруке коју су носили, документа била упућена непосредно послѣје свога настанка, једнако у Жабљак као и у друге крајеве слободне територије. Сада се поставља питање: за које је вријеме могла бити пренијета пошта од Фоче до Жабљака. Да би се ово утврдило послужићемо се са неколико изведених курирских „похода“ од Фоче до Жабљака.

У својству делегата Врховног штаба, Моша Пијаде полази из Фоче у Жабљак 19. фебруара 1942. године. За 2 дана и 2 ноћи, односно за 48 часова, стигао је у Жабљак.

⁴ Гершковић др Леон, Хисторија народне власти; Београд, 1957.

⁵ Зборник, том II, књига 2, док. 59.

У писму од 28. фебруара 1942. године Моша Пијаде пише врховном команданту Титу:

„Јавио сам ти по куририма који су пошлели 25-ог и који су требали бити тамо синоћ (подвукао С. М.), о ситуацији са четницима и мјерама које смо предузели за заштиту посла и среза“.⁶

Према овоме, курирска веза је стигла за два дана и двије ноћи. Ово нас упућује на закључак да „Фочански прописи“ није-су могли настати послѣје 2. фебруара. Дакле, њихов дан настанка био би 2. фебруар, или можда дан раније. Извјештај Моше Пијаде другу Титу од 3. марта 1943. године такође нас увјерава да је пошта путовала од Фоче до Жабљака чак и мање од 48 часова. Цитираћемо дио тог извјештаја:

Драги Тито,

Курири које смо ти били послали 25. II тукли су мој рекорд, јер су били натраг у Жабљаку пети дан у 4 сата по подне. Пошли су из Фоче ујутру, а стигли на Жабљак сутрадан у 4 сата по подне (подвукао С. М.), све се смејући од радости што су то направили“.⁷

На основу овога можемо закључити да је вријеме путовања од Фоче до Жабљака могло бити и око 36 часова. Ако претпоставимо да је курирска веза била експедитивна и да је пошта слата на вријеме, онда се може тврдити да су Фочански прописи настали заиста 2. (другог) фебруара 1942. године. Они су били пренијети до 4. фебруара на Жабљак и већ по подне је о примљеној пошти извјештен Главни штаб НОП одреда за Црну Гору и Боку.

Како се оба ова документа називају Фочанским прописима, а с обзиром на претпоставку да су „Задаци и устројство народно-ослободилачких одбора“ настали прије „Објашњења и упутства за рад НОО у ослобођеним крајевима“, то се датум настанка „Задатака и устројства о НОО-има“ може сматрати и датумом настанка „Фочанских прописа“, без обзира на евентауалну чињеницу да су „Објашњења и упутства за рад НОО у ослобођеним крајевима“ настала чак и средином фебруара 1942. године.

Слободан Милошевић

ПОКУШАЈ АУСТРО-УГАРСКЕ ДА ДОБИЈЕ КОНЦЕСИЈУ ЗА ИЗГРАДЊУ ЖЕЉЕЗНИЦЕ У ЦРНОГОРСКОМ ПРИМОРЈУ

У аустроугарским плановима жељезнице су имале да послуже као једно од важних средстава политичког и економског продора. Еренталов план изградње аустријске жељезнице преко Санцака јасно је показао какви су циљеви аустријске политике на Балкану. Истовремено са планом изградње жељезнице преко

⁶ Зборник, том II, књига 2, док. 217.

⁷ Зборник, том II, књига 3, док. 11.